

Acta Beregsasiensis
2010/3

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual
of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

2010
IX. évfolyam, 3. kötet
Том IX, № 3
Volume IX, № 3

УДК 001.2

ББК 72

A-19

Az Acta Beregsasiensis a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos kiadványa. Jelen kötet a 2010-es év második felének magyar, ukrán és angol nyelvű tanulmányait foglalja magába. Az intézmény tanárai, hallgatói, valamint külföldi tudósok munkáit publikáló kötet a történelem, a nyelvtudomány, az esztétika, a pedagógia, a biológia, a gazdaság és más tudományágak különböző területeit öleli fel.

www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/kiadvanyaink/110-a-ii-rakoczi-ferenc-karpataljai-magyar-fiskola-tudomanyos-evkoenyve

SZERKESZTÉS: Kohut Attila, Penckófer János

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó

TÖRDELÉS: Garanyi Béla

BORÍTÓ: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: dr. Orosz Ildikó, dr. Soós Kálmán

A KÖTET TANULMÁNYAIBAN ELŐFORDULÓ ÁLLÍTÁSOKÉRT MINDEN ESETBEN A SZERZŐ FELEL.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

ISBN: 978-966-2595-07-9

© A szerzők, 2010

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

A II. Rákóczi Ferenc
Kárpátjai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Tartalom

Nyelvészet, esztétika

CSERNICKÓ ISTVÁN: A magyar nyelv hivatali/hivatalos használatának esélyei és lehetőségei Kárpátalján az ukrainai nyelvi helyzet és nyelvpolitika kontextusában	9
MIZSER LAJOS: Beregi és ugoicsai helynevek változásai a történelem során.....	25
GAZDAG VILMOS: A kárpátaljai magyar köznyelv szláv lexikai elemei Zelei Miklós <i>A kettézárt falu</i> c. dokumentumregényében	29
BÁRÁNY ERZSÉBET: A kárpátaljai ukrán (ruszin) nyelvjárások hungarizmusainak kutatástörténetéből.....	41
BRENZOVICS MARIANNA: Andrej Tarkovszkij és a keleti képfelfogás.....	51

Biológia, gazdaság, népesség

KOHUT ERZSÉBET–HÖHN MÁRIA: A <i>Syringa josikaea</i> élőhelyeinek cönológiai jellemzése Kárpátalján.....	55
KOMONYI ÉVA–MANDZÁK GÁBOR: A GMO hódítása.....	67
REMENYIK BULCSÚ–DÁVID LÓRÁNT: Ecotourism of the Lake Tisza.....	75
KOVÁLY KATALIN: A Kárpátaljára érkező külföldi beruházások.....	81
ДНІСТРЯНСЬКИЙ МИРОСЛАВ СТЕПАНОВИЧ: Регіональна диференціація демографічного розвитку України: чинники формування, параметри та тенденції.....	87
LIPCSEI IMRE–GABÓDA BÉLA–BAJOMI ÉVA: Kárpátaljai és Békés megyei 11–14 éves roma gyerekek életmódjának összehasonlító elemzése.....	91

Történelem, egyház

TESCHMAYER GÁBOR: A konzuli bíraskodás intézménye az Osztrák–Magyar Monarchia külügyi igazgatásában	109
MOLNÁR FERENC: Adalékok a verhovinai határvidék hadtörténetéhez (1849. március) ..	121
SZÉKELY GUSZTÁV: Ugoicsa vármegye kialakulása az új kutatások tükrében.....	131
KOSZTYÓ GYULA: A külpolitikai gondolkodást alakító sztálini propaganda a kárpátaljai magyar pártlapjában 1946–1953 között.....	143
BARÁTH VIKTÓRIA: A donbászi munkaszolgálat a vári és a benei túlélők emlékezetében	151

BOROS LÁSZLÓ: Az Országos Lehoczky-múzeum létrejötte és működésének kezdete (1907–1928)	161
PALLAGI LÁSZLÓ: A Beregsomi Református Egyház történelmi fejlődése a XX. század első felében a presbiteri jegyzőkönyvek alapján	169
SZENDREY ANITA: A beregszászi római katolikus egyház elemi iskolájának élete Pásztor Ferenc ideérkezésétől az I. bécsi döntésig (1932–1938)	179

Recenzió

BAYERNÉ SIPOS MÓNKA–DARCSI KAROLINA: Recenzió Kupa László <i>Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában – a múltban és a jelenben</i> című tanulmánykötetről	189
---	-----

MOLNÁR FERENC*

Adalékok a verhovinai határvidék hadtörténetéhez (1849. március)

Rezümé A munka az 1849 márciusában történt verhovinai hadi eseményeket mutatja be. A 19. hadosztályban szolgálatot teljesítő honvédek 1849 elején többször kerültek összetűzésbe a Galíciából betörő Barco tábornok által vezetett császári- királyi csapatokkal. Az osztrákok Verhovináról való kiűzése 1849. márciusának végén következett be, amikor Bangya őrnagy megkezdte a galíciai területeket is érintő ellentámadását. Kutatásaink alapjául a Kárpátaljai Állami Levéltár beregszászi részlegén található levéltári források szolgáltak.

Резюме У статті подано огляд військових подій березня 1849 р. на Верховині. Гонведи, які служили у 19-тій дивізії, часто вступали в бій з галицько-австрійськими загонами під керівництвом генерала Й. Барко. Визволення Верховини від австрійських військ відбулося наприкінці березня 1849 р., коли майор Й. Бандя почав контрнаступ. Наші дослідження базуються на документах, які знаходяться у Берегівському відділенні Державного архіву Закарпатської області.

1849 elején az észak-magyarországi hadszíntér legkeletibb szakaszán, Ung, Bereg és Máramaros megyék területén csak kisebb honvédcsoportok látták el a galíciai határ védelmét. Ebben az időszakban magyar részről a 21. honvédszázalaj, a Kossuth utasítására érkezett 22. honvédszázalaj és a februártól Várady Gábor szervezésével alakuló máramarosi önkéntes nemzetőr zászlóalj állt rendelkezésre a határvédelemhez. Egy János ugocsai alispán jelentéséből megtudhatjuk, hogy a 21. zászlóalj egyes századai mellett, Vereckén és környékén felváltva teljesítettek szolgálatot a munkási és az ugocsai nemzetőrök.¹

A magyar határőrcsoportok állandóan előrsi harcokat folytattak a határ túloldalán bebetörő császári- királyi (továbbiakban: cs. kir.) csapatokkal.² Az ung–bereg–máramarosi határvonal védelmét ellátó osztrák egységek egyébként a galíciai és bukovinai főhadparancsnokság ellenőrzése alá tartoztak. A főhadparancsnok, Hammerstein altábornagy Barco vezérőrnagyot jelölte ki a határvonal védelmére.³

A Barco-dandár kötelékébe tartozó csapatoknak március közepén – a tábornok akkori kimutatása szerint – nemcsak Galíciában (Krywka, Klimiec, Studena stb.), hanem a Magyarországhoz tartozó verhovinai területek közelében is állomásoztak helyőrségei (Hidegpatak, Novoselica, Toronya).⁴

Az osztrák határ menti kisebb portyázások (február 20., március 10.) után az Országos Honvédelmi Bizottmány Mann Józsefet nevezi ki Máramaros megye segédkormánybiztosának. Feladata Mihályi Gábor alárendeltségében, annak tehermentesítésével a Toronya környéki határ védelme volt.⁵ Mann meg sem érkezett Toronya vidékére⁶, amikor az osztrákok újabb portyázást (március 16–17.) indítottak a határközség ellen. Ez utóbbi támadás méreteiben jelentéktelen volt ugyan, de a magyar csapatokat mindenképpen nyugtalanította.⁷

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt történelem szakos hallgatója. A tanulmányt Dr. Csátary György lektorálta.

¹ Bagu 2002: 93–94.; Magyar Országos Levéltár, Országos Honvédelmi Bizottmány iratai 1849: 2427. alapján az adatokat közli: Solymosi 2009: 94–95.

² Csátary 1999: 47–50.; Hermann 2001: 312.; MOLNÁR 2009: 62–68.

³ Ha a magyar–galíciai határvonal védelméért felelős csapatok létszámát összeadjuk 23 gyalogszázadot, azaz kb. 4 zászlóaljat, 3 lovaszázadot és 1 úteget kapunk. A magyar csapatok létszámával (kb. 2 és fél gyalogzászlóalj, 1 úteg) összehasonlítva kiderül, hogy a cs. kir. határvédelem erősebb volt, mint a magyar. Természetesen azt sem feledhetjük, hogy osztrák oldalon teljesen felszerelt és évek óta katonáskodó erőkről volt szó, a magyarok viszont nagy valószínűséggel motiváltabbak voltak (Solymosi 2009: 96–97.)

⁴ Kriegsarchiv, Wien Alte Feldakten, Generalkommando in Lemberg. Karton 3287. Barco-Hammerstein, Sztrij, 1849. III. 17. alapján az adatokat közli: Solymosi 2009: 97.

⁵ Kárpátaljai Állami Levéltár (továbbiakban: KÁL): F. 1000 (19. hadosztály 1. dandárjának iratanyaga), op. 1, od. zb. 2, lap 6. (ld. 1. irat); *Kossuth Lajos összes munkái. XIV. kötet* 1952-1953: 648.; Solymosi 2009: 69.

⁶ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 6. (1. 1. irat)

⁷ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 4. (1. 2. irat); Lehoczky 2000: 94.

Az előző portyázásokhoz viszonyítva kiemelkedett a Toronya környéke ellen intézett március 20–21-i, valamint a Verbias és Laturka (Bereg megye) elleni osztrák támadás. Március 20-án Joseph Barco cs. kir. vezérőrnagy rendeletére a 4. Hoch- und Deutschmeister és a 9. Hartmann gyalogezredből két-két százada Merville alezredes vezetésével, valamint Microis százados két Deutschmeister százada indult támadásra.⁸ Éjjel 3 óraker⁹ két ellenkező irányból támadták meg a Toronya helységben állomásozó magyar csapatokat, kiket „*térdig érő hóban történt felvonulás után Novoszelicén túl megtámadtak és hosszabb viaskodás után visszavonulásra készítettek*”. A Toronyán lévő magyar különítményből 140 főt megöltek, 500 főt pedig fogolyként magukkal vittek. A szárnyak biztosításában újabb gyalogs csapatok élén maga Barco tábornok is részt vett. Osztrák adatok alapján a császári csapatok vesztesége összesen 1 halott és 4 sebesült volt.¹⁰

Március 21-én Mózer tábori biztos jelentése¹¹ szerint éjjel 2 óraker Újholyatint, 4 óraker pedig ismét Toronyát érte osztrák támadás. Az újabb támadás következtében fogságba kerültek az alábbi tisztek: „*Krol kapitány, Hagara László, Dobra, Fekesházi és Szőlősi Miklos*”.

A Toronya vidéki osztrák offenzívának az embervesztésen kívül több következménye is volt. Egyrészt rámutatott arra, hogy a határt őrző magyar nemzetőr- és gerillacsapatok szervezetlenségükből, csekély létszámukból és hiányos felszereltségükből kifolyólag nem tudták megakadályozni az utóbbiak terén jóval kedvezőbb helyzetben lévő osztrákok támadásait.¹² A „verhovinai hadjárat”¹³ alatt például, az osztrákok szétverték a javarészt helyi újoncokból toborzott Máramarosi Önkéntes Zászlóalj 2., valamint a Máramarosi Gerilla Csapat 1. századát.¹⁴ Másrészt a Felső-Verhovina vidékén élő, többségében ruszin lakosság, a galíciaiak betörésén felbuzdulva, a magyar kormány rendeleteit támogató görög katolikus lelkészek ellen fordult. A feldühödött lakosság különböző mértékű atrocitásokat intézett Toronya, Hidegpatak, Kelecsény, Lyuchovecz, Újholyatin papjai ellen. A hidegpatakiak a felső-verhovinai alesperest, Musztyánovics Irineuszt is Galíciába hurcolták, ahonnan csak a pilipeci hívek közbenjárására engedték szabadon.¹⁵

A következő jelentősebb osztrák–magyar összecsapás Verbias és Laturka községeket érintette. Ennek során március 26-án két császári gyalogszázad tört rá a Verbias falu kocsmájában mulatozó honvédekre. A rajtaütés éjjel történt, és azért volt váratlan, mert az előőrs nem állított őrszemeket. A meglepett magyarok (kb. 50 fő a 21. honvédszázalaj 3. századából) közül két ember halt meg. Az egyik egy honvéd, a másik pedig maga a parancsnok, Dobozi Dániel főhadnagy volt. A többieket – Bangya őrnagy szerint 40 főt – foglyul ejtették.¹⁶

A verbiasi és laturkai beütések megtorlására, valamint az osztrák csapatok Magyarországon kívül tartására vezetett magyar hadjárat március 28-án vette kezdetét. E napon Bangya János őrnagy a 35. honvédszázalajjal megrohanta a Klimiecre visszavonult cs. kir. csapatokat, melynek során a Beszkiden lévő osztrák előőrsöket is szétverte. A honvédek támadása annyira megrémítette az osztrákokat, hogy maguk gyújtották fel Kimiecet. A magyar katonaság másnap, azaz március 29-én is végrehajtott egy kisebb hadivállalkozást az ellenséges előőrsök ellen. A magyar beütést Krywka (galíciai lengyel

⁸ Lehoczky 1899. 84–85.; Solymosi 2009: 97–98.

⁹ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 13. (l. 4. irat)

¹⁰ Lehoczky 1899. 84–85.; Hermann 2001: 312.; Solymosi 2009: 97–98.

¹¹ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 10. (l. 3. irat)

¹² KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2 és 3., lap 13 és 2. (l. 4–5. irat)

¹³ Az idézet a Máramarosi Gerilla Csapat 1. századának vezetőjétől, Mandits századostól származik. Forrás: KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 22. (l. 10. irat).

¹⁴ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 3 és 2, lap 2 és 24. (l. 5., 11. irat)

¹⁵ KÁL: F. 151 (A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratanyaga), op. 10, od. zb. 59, lap 1-2. (l. 12. irat)

¹⁶ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2 és 1, lap 15 és 14. (l. 6–7. irat); Lehoczky 1899. 88–90.; Bona 1998–1999: 504.; Hermann 2001: 312.; Solymosi 2009: 98.

község) kifosztása követte. A március 28–29-i magyar ellentámadásnak, melyben a 35. zászlóalj mellett Dercsényi István nemzetőr százados gerillái is részt vettek, sikerült kiűznie az ellenséges osztrák seregeket Magyarország területéről.¹⁷

Az alábbiakban 13 eddig publikálatlan irat kerül kiadásra, amit a Kárpátaljai Állami levéltár beregszászi részlegén sikerült felkutatnunk. A közlés alkalmával a betűhív szövegátadást alkalmaztuk.

Iratok a Kárpátaljai Állami Levéltárból

1.

1849. március 16. Beregszász. Mann József értesítése Zurics Ferencnek kormánybiztosi kinevezéséről és Toronya vidékére érkezéséről¹⁸

Tisztelt Fő Parancsnok Úr!

Á Toronyai beütés következtében a mennyibe az szomszéd tartományokba vezető utvonalok számosak, és egymástól távol fekvők Honvédelmi Bizottmány a netalán rögtön intézkedések tekintetéből szükségesnek látta, hogy a Mihály Gábor Galliczia s Bukovina Határszéli Biztos Úr mellé engemet is Kormány Biztosi minőségben kiküldjön: és a már oda eddig megérkezni kellett két század vadászokon kívül a 48^k sz. zászlóaljat is indítá ezen zászlóaljnak 2 százada Bangya Őrnagy urral ma Naményba ejelez, holnap TUjlakon, és 18^k Martiusba Huszthon fog ejelezni hol önnek további rendeletét várandja. A többi 4. századot, mely eddig a Görgei taborába volt, 's a mely had erő tegnap előtt a Tiszán átkelt Tokajba, szintén rövid időn megfog érkezni; ezt tehát a szükséges rendeletek meg tétele végén önnek ezennel van szerencsén tudatni. – én holnap még , értekezni 's azután rögtön Toronya vidékére nézek. –Beregszász Martius 16^{án} 849

Mann József
Kormány Biztos

2.

1849. március 18. Toronya. Freyseysen Gyula őrnagy jelentése Zurics őrnagynak Toronya, Priszlop és Újholyatin községek helyzetéről és az itt tett intézkedéseiről¹⁹

Freyseysen Gyula Őrnagytól

Toronya Marc 18^{án} 849

Zurics Ferencz Őrnagy Majdánkán

Ma, Őrnagy Úrnak tegnap estveli 9 orakkor kapott rendelete következtében Toronyára ½ 7^{és} be mentem az ellenség hajnalba minő hallam ki vonúlt 's így Toronyát tisztába találtam, a nép nagyobb részint el szökött, - mondják nemelyek hogy a bent lévő ellenség száma 60, - 100 volt tegnap előtt estve felé két század vonúlt ki innen Bukovina fele mint magok mondák. – Majdánkán kapott rendeletem nyomán innen rögtön Priszlopra mentem, itt a helység lakosaitól kik mind kaszás gardistai valának ellenünknek, a kaszákat nagyobb részint el szedtem, valamint azon házi gazdákat is kikre hamarjába rea fűthettem hogy az Őkörmezei expeditioba kaszásan részt vett szinte el fogattam, de nagy része el szökött; - Priszlopról Újholyatinba mentem, 's most csapatommal itt vagyok. –

Jelentem továbbá hogy nemzetőreimmel minekutánna (olvashatatlan szó) úgy a hogy bé végeztek, ha csak ismét nagy akadaly nem adja magát elő, a Verhovinai tábort tisztelettel el hagyom. –

Freyseysen Gyula őrnagy

¹⁷ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 20. (l. 9. irat); Magyar Országos Levéltár, Országos Honvédelmi Bizottmány iratai 1849: 5140. alapján az adatokat közli: Solymosi 2009: 98.; Lehoczky 1899: 90.

¹⁸ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 6.

¹⁹ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 4.

3.

1849. március 12. Bogdány. Mózer főbiztos levele Máramaros megye főszolgabírójának a cs. kir. csapatok újholyatini és toronyai támadásáról²⁰

6. Más.

Tisztelt Fő Szolga Biro Úr!

Vettem leveleit mellyre így röviden válaszolom, hogy tegnap viradora az az 2 ora táiba az ellenség Ujholyatinba 4 orakkor Toronyán levő katonáinkon erősen megtámadva többeket quártélyokon le szuratta, másokat le lövette, de nagyobb részét el fogatta – a tisztek közül még eddig nem érkezett meg Krol kapitány, Hagara László, Dobra, Fekésházi és Szőlősi Miklos ugy hangzik hogy az ellenség kezébe vagynak – mi most Ökörmezőrül vonultunk Vutskomezőre s onnan Huszt felé – tisztelt Fő Szolga Biro Úr gondos legyen Szinevér-Polyánára és Szinevérré.

Kelt Ökörmezőn Mart 22^{en} 849 Bogdany Moser Tabori fő biztos. Fogjunk van tizenegy.

4.

1849. március 22. Kalocsa. Mann József kormánybiztos értesítése Zurics Ferencnek, a 19. hadosztály 1. dandárjának főparancsnokának a cs. kir. csapatok toronyai beütéséről és a szükséges intézkedések megtételéről²¹*Mann Jozef Kormány Biztos**Zurics Ferencz Főparancsnok Urnak!*

Tizenkét orakor érkezvén meg Kalocsára ott találtam két vadásztisztet azoktól értettem meg miként 20^{en} éjszakán éjjél után 3. orakkor az ellenség által 3 oldalrol Toronyát megtámadtatván á mi őrségünk, mint egy 3-400nyi ellencsapat által, szétveretett része elfogdostatott – ezt én reményilem már tudomására adta Voronetzki parancsnok Úr; én minden esetre mulhatatlanul szükségesnek látom, hogy á 48^k zászlóalj mely különben is Toronyára van rendelve rögtön ide fel küldessen; mert az itt lévőknek fegyverök se sok van, 's a hitt van is lőni nemigen tudnak; én irtam ez alkalommal Szintai Urnak hogy rögtön küldje arra két századot, hanem mégis szükségesnek véletem hogy Ön mint főparancsnok á legszigorubb felelet terhe alatt tegye kötelességévé Bangya Órnagy Urnak, hogy ide rendeltetése helyére siessen Husztra, onnan pedig egyenesen Ökörmező felé; hol az itteni csapatokkal egyesüljön addig pedig minden esetre Mészai Órnagy urat á parancsnokság átvételére felküldeni, á mi seregünk á mint tudom Majdankán van, mind. – azonban á mint értem, van egy völgy melyen ha ellenség be akar jönni akkor az egész seregünknek hátba kerül és Szolymánál elzárhattya; küldöttem egy biztos embert ki nékem mindenekről ide jelentést tegyen egészen Majdánkáig, én á jelentést várom be. – Kalotsa Martius 22^{en} 849.

*Mánn József
Kormány Biztos*

5.

1849. március 24. Técső. Várady Gábor zászlóaljparancsnok jelentése Zurics dandárparancsnoknak csapatainak újholyatini vereségéről, valamint a Máramarosi Önkéntes Zászlóalj 1. és 2. századának határőri szolgálatra való alkalmazhatatlanságáról²²*Máramarosi Önkéntes Zászlóaly**19^khadosztály 1^{en} dandárja Parancsnokságának**Técső Mart. 24. 1849.*

De azért siettem le, hogy á t. Parancsnokságnak kérésemet szóval adhassam elő, - most azonban nem lehetvén itt szerencsém, kéntelen vagyok Husztra lesietni, á szétvert 2^k századot némüleg rendbeszedhessem.

²⁰ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 10.

²¹ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 13.

²² KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 3, lap 2.

Mit előbbi hivatalos jelentésemben előadnom szerencsém vala – fájdalom! Telyesült. – Ujjonc rongyos századnak minő á 2^k vala, - előörsei állításai minő Ujholyatinnál, csak veszteségeink növelése. –

Én mindent felelőséget – ugy századaimat, mint főtiszteimet érdeklőleg, - magamra veszek, ha á fölszerelésre, némülegi betanításra elég idő engedtetik, 's használható fegyver adatik; - de ily körülmények közt á századoknak egymásutáni elvesztéséből eredhető vád engem nem nyomhat. –

Méltóztassék dandárparancsnok ur megrendelni, hogy ugy 1ső és 2^k századom mint á többi á Verhovinára vagy sehova is föl ne küldessék, - míg magát nem rendezheti, 's á sorkatonasággali szembeállásra képessé tétetik.

Én kérve kérem á t. parancsnokságot, hogy zászlóalyam harcban használtassék, mihelyt erre képességgel bírand, - de még ez nincs, ezt kérnem, vagy ebbe hallgatólag belenyúgodnom hazaárulás volna!

Várady őrnagy

6.

1849. március 26. Volóc. Bangya őrnagy jelentése Zurics dandárparancsnoknak haditevékenységének gátoltatásáról és a cs. kir. csapatok verbiási betöréséről²³

A Verhovinai tábor parancsnoksága

Zurics Őrnagy urnak, a 19^k hasosztály 1ső dandári parancsnokának
Voloz, Mart. 26. 1849. Sziget.

Jelentetik a tisztelt parancsnokságnak, mi szerint hadmunkálatom megkezdésében, mindjárt Martiny őrnagy úr saját kezére rendelkezést rendelkezés által gátoltatom. A haditervek kivételére egység és öszhangzás kívántatik. Ha sok fele huzunk, sokfele fog szakadni s elő áll a vividet vinctes. Azért kérem tudatni velem egyenkint azon erőket, melyek rendelkezésem alá adottak, napi parancsban, meghagyni ezeknek az engedelmességet irányomban, különben a felelősséget el nem vállalhatom s e nélkül, táborparancsnok sem akarok lenni.

Ma éjjel az ellenség Verbiásnál betört, s a 21k zászlóalj 3k századának két századát szétverték. Félszázadot küldtem Vereczkére az ottani erő segítségére.

Bangya őrnagy

Most veszem a hirt, hogy ugyan azon időben midőn az ellenség Verbiáson betört, Laturkán is betörték, s az ott levő félszázadát Péterfi századosnak a 21k zászlóaljból szétverték, Bilaszkoviczáról Peterfi százados visszavonul Vereczke felé. Verbiáson az ellenség visszavonult. A verbiási megrohanásban esett el Dobozi főhadnagy a 21k zászlóaljból. Egyébíránt az ellenség annyit felől fenyeget, hogy az itt körül belől fekvő erőt elégségesnek, a völgyi posztok meg tartására igen kevésnek találom.

7.

1849. március 27. Alsó-Verecke. Bangya őrnagy jelentése Zurics dandárparancsnoknak a verbiási és laturkai betörésekről, valamint a galíciai csapatok elleni hadimunkálatok megkezdéséről²⁴

Verhovinai táborparancsnokság

Zurics őrnagy Urnak, a XIX^k hadosztály 1^{ső} dandárparancsnokának. Sziget
Alsóverezke. Mart. 27, 49.

²³ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 15.

²⁴ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 1, lap 14.

Tegnap tett jelentésem szerint az ellenségnek nagy erővel Verbiázson és Laturkán történt véletlen berohanása, a nálam levő erőt Alsó Vereczke felé fordítani igényelte. Az ide 1/ alatt rekesztett jelentés szerint egy háromszor nagyobb erő benyomulásáról értesülvén, hogy el ne vágassam, Pudpolocz felé vonultam. Iszonyu hegyi hágások után, midőn már Pudpoloczhoz közel járnék, vettem Marheides 21^{1/2} zászlóaljbeli százados ide 1/ rekesztett jelentését, mire a legközelebbi uton a hegyen keresztül nagy fáradtság után Vereczke alatt termettem s oda bevonulva az ott levő harmadfél századdal egyesültem. Az itteni betörések megszüntetésére egy hadi munkálatot fogok megkezdeni s ennek bevégzése után ha lehetséges ismét Volócson leszek a már említett tervem kivételét megkísérlendő. Visszavonulásomról tudósítottam Woronieczki alezredes urat Ökörmezőre. Minden esetre a Werhovina megvédése sokkal több erőt igényel, mint a mennyi eddig azon védelemre fordítatik, azért megnyitom azon kérelmemet, hogy ezen északi megyékbe legalább még egy pár zászlóalj vonassék.

Verbiázson Dobozi főhadnagy és 2 közvitéz estek el, elfogatva 40. A laturkai század összeszedte magát.

Bangya őrnagy

8.

1849. március 28. Huszt. Mann József kormánybiztos értesítése Zurics dandárparancsnoknak a császári-királyi csapatok vereckei betöréséről²⁵

Zurics Fő Parancsnok Urnak!

Az estve 9 ora tájban kaptam Szintay Kormány Biztos levelét a vereckei betörés eránt, én azonnal a mint elindítám önhöz a sürgönyt egy lovas embert küldtem az Munkács felé ment század parancsnokánál, hogy tüstént induljon és a lehető legsebebben meny nyen Munkács felé, 's éppen most veszem a Ferentzi alispány úr tudósítását mi szerint a százados urnak levelemet éjjél utáni 1. orakkor át adta, 's mind a mellet a század a helyet hogy legalább öt orakor megindult volna, regeli 8. orakkor indult el, 's ha minden állomáson így fog menni ugy remenylem három nap alatt be érend Munkácsra, én ugy vagyok meggyőződve hogy ily esetekben az illető parancsnokoknak tán jobban kellene igyekezni, a haza megmentése körül, mert ha így fognak a dolgok menni, akkor könnyen megesik, hogy az Munkácsi vár táján is vagy legalább az Vereckei vonalon majd egy Toronyai forma catastrofa történhet ezt tehát kötelességem ösmértetni.

Huszth Martius 28^{án} 849.

Mánn Jozsef

K. Biztos

9.

1849. március 30. Alsó-Verecke. Bangya őrnagy jelentése Zurics őrnagynak a magyar csapatok klimieci és krywkai betöréséről²⁶

Verhovinai tábor parancsnok

Zurics őrnagy urnak, a XIX hadosztály 1ső dandár parancsnokának. Sziget.

AlsóVereczke, Martius 30, 849.

A verbiási és laturkai betörésekért a kölcsönt visszaadandó 28ⁿ délután két osztályommal, 80 gyalog guerillával Klimecz előtt Beszkiden levő előőreit az ellenségnek szétvertem, az ott levő korcsmákat melyek az ellenségnek erős védpontul szolgáltak, földig égettettem. Az ellenség annyira megrémült, hogy maga gyujtotta fel Klimeczet ezáltal akarván bennünket feltartóztatni. 29kén viradóra pedig Laturka felett a Beszkiden át Krivkába törtem, az ellenség szétfutott, foglyaik és nyert fegyvereim vannak. A lengyel paraszt foglyokat, kik szinte ellenünk harcoltak, hazabocsátottam, megigérvén nekik hogy minden betörést és rablást két szeresen fogok visszafizetni. Ma indulok Mármarosba.

Bangya őrnagy

²⁵ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 18.

²⁶ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 20.

10.

1849. április 2. Máramarosziget. Mihályi Gábor kormánybiztos értesítése Zurics dandárparancsnoknak egy Körösmező ellen irányuló cs. kir. támadásról és az ez elleni óvintézkedések megtételéről²⁷

A 19. Hadosztály Megye Első Dandár Parancsnok Urnak.

A Körösmezőről be jött Rendőri Biztosnak hozzám is tett jelentéséből meg kellett győződnöm, hogy az Ausztriai Katonaságnak arra leendő be törését várhattuk – felkérem a Dandár Parancsnokságot rögtön vagy két századot Huszth tájékáról oda küldeni valamint a Huszthon lévő fél ágyú úteget is melly ott alkalmankint felesleges, mert a nép féken tartására Verchovinán olly nagy erő nem szükségeltetik, a Borsai tábornak megerősítése is szükségeltetik – a Körösmezői Katonai Parancsnokságnak tessék meghagyni, hogy addig is míg a loger elkészül igyekezen Katonáit együtt tartani, ne hogy valami csellel őket körül vegyék. Kelt Szigeten April 2^{án} 849.

Mihályi Gábor

11.

1849. április 3. Kövesliget. Mandits százados jelentése Zurics dandárparancsnoknak csapatainak hadi szolgálatra való használhatatlanságáról²⁸

Marmarosi Guerilla csapat 1ső Százada

A 19ik Hadosztály 1ső Dandár parancsnokának

Kövesligeten Április 3án 849

Minekutána a legközelebbi Verchovinai hadjárat, és megtámadtatás következtében vezényelem alatt lévő csapatomnak kitűnőbb emberei és fegyvereik lettek áldozatja, és jelenleg csapatom oly silány állapotban tengődik, hogy ezen helyzetben kitűzött céljainak megfelelni nem foghatna, ha csak a tisztelt Dandár parancsnokság erről nem intézkedik, ezen okokból kiindulva alázatos jelentésem oda járul hogy ezen felet elszórt, és igen rossz kékészületű fegyverrel ellátott csapatomat valamely mostan alakulandó honvéd zászlóaljnak besoroztatását a Hadügy ministerium katonai osztályának kieszközleni sziveskedjék, ezt azon okból is hasznosnak látom, mert ezen emberek a honvédeknel semmivel sem tesznek több szolgálatot, és mégis az Álladalomtól 12 pengő krajczárával fizettetnek, más okból pedig é vidékre nem alkalmaztathatnak célszerűen, mert az egész megyebéli lakosokkal rokonságba vagynak és ilyen csapatnak rokonai és ismerősi ellen sikeresen harcolni nem is lehet.

Mandits százados

12.

1849. április 7. Olvashatatlan helységnév. Musztyánovics Irineusz felső-verhovinai alesperes levele Popovics Bazil püspöknek a verhovinai görög katolikus községek lelkészeit ért sérelmekről²⁹

58.

Méltóságos Püspök Úr,

Legkegyesb Uram!

Talán Méltóságod előtt a Verchovinai lázadás némelly részletekben tudva is van, melyet a mennyiben az egyházi állapotba bevág, kötelességem lett volna bejelenteni, de ezt f. e. Martius 2^{án} Aprilis 1^{én} minden közlekedéstől, és magyar postától hermetica elzáratásunk miatt mind eddig nem tehettem, és csak most távol lakhelyemtől és Híveimtől, honnan kiszöktem alázatosan jelentem: ezen lázadás, és Verchovinai híveink a

²⁷ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 22.

²⁸ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 24.

²⁹ KÁL: F. 151, op. 10, od. zb. 59, lap 1-2.

hazafiságtúl, és ebben buzgó eljárásunktól ismeretes papjait, kik az igazság, és üdvösség után őket vezették, tanították, – üldözés, kinzás, guny, és áldozat tárgyává választottak – először is Toronyai hívek Gácsai pórnéppel, és ausztriai katonákkal tulajdon lelkészüket megtámadták, házában pedig nagy rombolást elkövettek, – ezután Hidegpataki, mint minden rosszban vezérkedő emberek a maga Lelkészőket bevádolván szuronyok közt Gácsországba elvitették, és minthogy minden nap új vádakkal Lelkészüik ellen felléptek a zsidókkal e gonoszságban kezét fogva, két hétig mint fogoly ottan tartatott, – ezután Kelecsényi Lelkészt, Szabad Antal Urat, ki hazafiságaról, szellemiségről és jó tapintatról mindenkor ajánlható, nevével együtt szuronyok, és kaszák közt két napi fogságra elhurcolták, – ezután személyemre következett a sor, f. e. Martius 21^{én} Hidegpataki lakosok, és néhány tulajdon híveim kaszákkal, vasvillákkal fölfegyverezve setét este a házamat megtámadtak vad dühöknek engemet áldozatul ejtendők, de minthogy kezökre, nem kerithettek, mert jó érzelmű Híveim által eleve erről tudósítva levén fiammal szaladással, és idegeny istálokban életemet megmentettem, – más nap Galicziai előljárárságok bevádolják, szuronyok, vagy kétszáz kaszás, vasvillas Hidegpataki, és Gallicziai nép közt Lengyelbe bekísérnek, más nap Pilipeczi Híveim utánam jöttek Gácsországba, és vezérnagytól, ki por-nép szavára sokat hajt, engemet kíméltek, kikre ezért áldást kérni soha el nem mulasztom, többször hálás voltam s a fennmaradásomat a jó Istennek, és véletlennek, köszönöm, – úgy szinte Lyuchoveczi Lelkészt Kiss Jánost két napi fogságra elhurcolták; mink hát nagy bajjal fogságból kiszabultunk, de igen sajnáltunk egy paptársunkat Uj Holyatini Lelkészt Malczovszky Jánost, kit összeverve véresen, és kötözve egész Sztrybe elvittek, és ottan mai napig 3 sinlik, – a lázadás, és anarchia kiütésén, és a papok üldöztetésében különösen kitüntették magokat Hidegpataki, és Toronyai lakosok, az első merenylök díjját valamennyire megkaptak, mert f. e. Aprilis 1^{én} 35 Zrínyi Zászlóalj Hidegpatakra fölmenvén ennek felét először kiperdálták, azután felgyujtották; ezeknek fedezésök alatt, minthogy a Hidegpatakiak, és Gácsiak miatt életem mindennap nyilvános veszedelemnek ki volt téve Híveimet, kiket Iszkai Lelkészre bízam, házamat vagyonomat otthagya a rajtam levő ruhácskában fiammal együtt kimenekültem; jelenleg zarándok, földönfutó vagyok; élelem az, mit ismerősim, jó emberek, s irgalom nyujt, mely szerencsétlen állapotom eránt, várva elébb Verhovinai táborozásnak kimenetelét Méltóságodnak nem sokára könyörögni fogok.

Ki is Atyai Kegeibe legmélyebb fiui hódolattal Szent Jobbjának csokolása mellett ajánlott vagyok. Olvashatatlan helységnév, Aprilis 7^{én} 1849.

Méltóságodnak.

Legendelmes fia:
Musztyánovics Irineusz
Felsőverchovinai Alesperes

13.

1849. május 6. Huszt. Eugesszer József kérvénye Zurics dandárparancsnoknak a Máramarosi Önkéntes Zászlóalj főhadnagyává való kinevezésének ügyében³⁰

Tisztelt Örnagy és Dandár parancsok Úr!

Midőn tisztelt örnagy, és Dandár parancsnok urat alázatosan arról tudósítani bátor vagyok; hogy a Máramarosi önkéntes zászlo aly 2^k Százada vezényletét Horváth Károly százados urnak f.év. Május ho 1^{én} napján által adtam, - felkérni bátorkodom: hogy akkor, midőn édes hazánk megmentésébe már 1848^k év September havától többszöri táborokba, és pedig a Borsai táborba a huszti nemzetőrökkel mint örmester, - a Budfalvi, és Dragomiri táborba mint hadnagy, 1849^k évi február 1^{én} napjától martius 20^{káig} egy vadászcsapattal Toronyán mint főhadnagy – Mártius 20^{ánol} pedig Május 1^{én} napjáig mint a huszti

³⁰ KÁL: F. 1000, op. 1, od. zb. 3, lap 15.

nemzetország egyik századosa, a marmarosi önkéntes zászlo aly 2^h századának vezényletével lényeges szolgálatokat tettem édes hazánknak; - de ennyi üdö alatt tanultam, és fel is tudtam fogni egy katonának a hadviselés körüli kötelességeit, és teendőit, de főbben midőn tehetségeimet sokkal hasznosabban fordíthatom a haza javára valamely táborba, mint az itthon gyengébbek által is mindég elég pontosan teljesíthető kötelességekbe – bátor vagyok tisztelt Dandár Parancsnok urat alázatosan fel kérni, hogy hatásánál fogva engem az illető helyekre ajánlva, - a Marmarosi önkéntes zászloalhoz mint fő hadnagyot neveztetni méltóztassék; mit annyival inkább bátor vagyok kérhetni, mivel a nevezett zászlo alynál elő forduló orosz, oláh, és toth nyelveket beszélem, és értem, azoknak betanításba hasznosan felléphetek. Költ Huszton 1849^k évi Május ho 6^{án}

*Tisztelt őrnagy és Dandár parancsnok urnak
Alázatos szolgája
Eugesszer József*

FORRÁSOK

Kárpátaljai Állami Levéltár, Beregszász

A 19. honvédhadosztály I. dandárjának iratanyaga (1000. fond)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 6. (Mann kormánybiztos, Beregszász, 1849. III. 16)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 4. (Freyseysen őrnagy, Toronya, 1849. III. 18.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 10. (Moser tábori biztos, Ökörmező, 1849. III. 22.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 13. (Mann kormánybiztos, Kalocsa, 1849. III. 22.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 3, lap 2. (Várady őrnagy, Técső, 1849. III. 24.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 15. (Bangya őrnagy, Volóc, 1849. III. 26.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 1, lap 14. (Bangya őrnagy, Alsó-Verecke, 1849. III. 27.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 18. (Mann kormánybiztos, Huszt, 1849. III. 28.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 20. (Bangya őrnagy, Alsó-Verecke, 1849. III. 30.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 22. (Mihályi kormánybiztos, Máramarossziget, 1849. IV. 2.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 2, lap 24. (Mandits százados, Kövesliget, 1849. IV. 3.)

F. 1000, op. 1, od. zb. 3, lap 15. (Eugesszer József, Huszt, 1849. V. 6.)

A Munkácsi Görög Katolikus Püspökség iratanyaga (151. fond)

F. 151, op. 10, od. zb. 59, lap 1–2. (Musztyánovics Irineusz felső-vehovinai alesperes, olvashatatlan helységnév, 1849. IV. 7.)

IRODALOM

Bagu Balázs (2002). *1848–49-es emlékhelyek Kárpátalján*. Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász.

Barta István (1952–1953). *Kossuth Lajos összes munkái. XIII–XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*. I–II. k. Budapest.

Bendász István (1997). *Az 1848-1849-es szabadságharc és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye*. KMKSZ, Ungvár.

Bona Gábor (1998–1999). *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–III. k. Budapest.

Bona Gábor (1987). *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.

Csatáry György (1999). *Szabadságharc a végeken Anno 1848-1849*. Clio, Ungvár.

- Fakász Mihály–Fakász János (2002). *Északkelet-Magyarország a szabadságharc viharában*. Kárpátaljai Magyar Cserkészsövetség, Munkács.
- Hermann Róbert (2001). *1848–1849 A szabadságharc hadtörténete*. Korona Kiadó, Budapest.
- Lehoczky Tivadar (2000). *Bereg megye és a munkácsi vár 1848–49-ben*. Hatodik Síp Alapítvány Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász.
- Lehoczky Tivadar (1899). *Beregmegye és a munkácsi vár 1848–49-ben*. Kroó Hugó kiadása, Munkács.
- Molnár Ferenc (2009). *A máramarosi határvidék hadászati problémái az 1849. évben*. Acta Beregsasiensis 2009/2. sz., 61–71. o.
- Solymosi József (2009). *Forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–49-ben (Az Ung, Bereg, Máramaros és Ugocsa vármegyék területén történt események)*. Doktori (Phd) értekezés, Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest.

A-19 Acta Beregsasiensis. Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. – Ужгород: ПоліПрінт, 2010 – 196 с.
(угорською, українською, німецькою та англійською мовами)
ISBN 978-966-2595-07-9

«Acta Beregsasiensis» є науковим виданням Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. Даний том вміщує дослідження угорською, українською, англійською та німецькою мовами за друге півріччя 2010 року. До випуску ввійшли публікації викладачів та студентів інституту, а також закордонних науковців у сфері мовознавства, літератури, історії, педагогіки, біології, економіки та інших наук.

УДК 001.2
ББК 72

Наукове видання

ACTA BEREKSASIENSIS

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

(угорською, українською, німецькою та англійською мовами)

2010/3
Том IX, № 3

РЕДАКЦІЯ: *Когут А., Пенцкофер І.*
КОРЕКТУРА: *Г. Варцаба І.*
ВЕРСТКА: *Гороній А.*
ОБКЛАДИНКА: *К&P*
Відповідальні за випуск: *Орос І., Шовш К.*

Здано до складання 08.11.2010. Підписано до друку 26.11.2010.
Папір офсетний. Формат 70x100/16.
Умовн. друк. арк. 15,8. Тираж 250. Зам. 434.

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.